

DOMAĆICA - NJENA PRAVA I DUŽNOSTI U SELJAČKOJ OBITELJSKOJ ZADRUZI

SANJA IVANČIĆ
Etnografski muzej Split
Iza Lože 1
21000 Split

UDK 392.37(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno 8.07.1997.

U tekstu se nastoji otkriti mjesto i uloga domaćice unutar seljačke obiteljske zadruge. Okosnica tog istraživanja su nazivi za domaćicu, način biranja i poslovi domaćice. Zemljopisno je ograničeno na nekoliko izvora s područja Like, iz zaleđa Zadra (Kotari i Bukovica), iz Vrlike i doline Cetine, zapadne Bosne (Livno i Livanjsko polje) i Poljica. Postoje i dva izvora s mora: Makarsko primorje i jednu zadruga iz Marine kraj Trogira.

UVOD

Potaknuti romantičnom predodžbom o sretnim seoskim zajednicama već putopisci 18. st. bilježe život i običaje kako netom otkrivenih kontinenata, tako i europskih naroda čiji su socijalni i ekonomski odnosi odstupali od onih sredina iz kojih su se otisnuli u svijet.

Stoga nije čudno što je seljačka obiteljska zadruga jugoistočne Europe, napose južnoslavenskoga prostora, uočena i istaknuta kao potvrda takovim idiličnim predrasudama o slozi mnogobrojnih članova obitelji okupljene oko zajedničkoga imutka. Razvitkom etnografske djelatnosti, posebno tijekom 20. st. unose se sve pedantniji i kvalitetniji podaci o ustrojstvu ove vrste ljudske zajednice. Iznalaženjem novih i preispitavanjem starih izvora, osobito opetovanim zapisima jedne te iste zadruge, postaje sve jasnija slika o složenosti i razvedenosti njihovih oblika. Pozorno proučavajući i uspoređujući, vremenski i prostorno, različite izvore jugoistočne Europe, čelni znanstvenik hrvatske etnologije prof. Milovan Gavazzi ističe upravo duboke razlike bitnih osobina zadruge osporavajući zarana uopćenu i međunarodno usvojenu formulu ovoga stručnoga pojma. Mnogovrsne varijabilnosti koje je iznašao odaju ne samo enormne razlike među različitim kulturnim područjima i narodima, nego i naoko istovrsnim zadrudnim obiteljima.

Upravo zbog silne složenosti obiteljskog svakodnevnog života i odnosa u kojem se isprepliće običajno pravo s psihološkim osobinama njezinih članova, obiteljska zadruga iziskuje pojedinačne pristupe svakom

ulomku njezina ustrojstva. Ovaj uradak posvećen domaćici kuće prinos je više poznavanju kako zadružnih obitelji, tako i iscrtavanje, u izvorima često posve zapostavljenoga, tradicijskoga svijeta žene.

Kategorije kojim ćemo ga otkrivati su nazivi, način biranja i poslovi koje obavlja “prvi” ženski član obitelji. Truditi ćemo se prikazati koliko ona zadire u poslove drugih članova obitelji, a koliko oni u njena zaduženja. Možda najzanimljivija točka otkrivanja njenog društvenog statusa je omjer autoriteta domaćica-domaćin kuće.

Van opsega uratka ostavili smo ulogu domaćice u godišnjim i običajima životnoga ciklusa jer bi to otvorilo drugo, vrlo opširno etnografsko poglavlje duhovne kulture.

Korišteni izvori su s područja Like, zaleđa Zadra (Kotari i Bukovica), Vrlike i doline Cetine, zapadne Bosne (Livno i Livanjsko polje) i Jadrana (Makarsko primorje i jedna zadruga iz Marine kraj Trogira) uključujući i Poljica s primorskim dijelom i zaleđem.

IZVORI

Prema metodološkom pristupu razlikujemo dva oblika izvora koja su upotrebljena u ovome uratku:

- a) sintetski podaci užih i širih regija, i
- b) monografski zapisi zadruga.

Svaki od ovih pristupa ima svojih prednosti i nedostataka koje ćemo otkriti kroz obradu tema u slijedećim poglavljima. Zasada je dovoljno napomenuti da se zapisi pojedinih zadruga bave širokim spektrom tema, pa o pristupu i vještini zapisivača, odnosno, rječitosti kazivača ovisi koja će tematska cjelina podrobnije biti obrađena. Slično je i sa podacima o užim ili širim regijama koji uz sve gore navedeno imaju i, zbog vremena u kome su nastali, dosta arhaičan rječnik koji u kombinaciji sa pripovjedačkim, epskim, načinom izražavanja donose teškoće u traženju egzaktnih činjenica. Međutim, bez obzira na različitosti metodološkog pristupa neki izvori pružaju izuzetno malo relevantnih podataka.

Izvore, odnosno lokalitete smo označili brojkama od 1 do 17 radi lakšeg snalaženja u tekstu i mogućnosti oblikovanja tabela koje daju pregled pojedinih aspekata ove teme. Broj koji je pojedini izvor dobio ovisi o zemljopisnom području (od sjevero-zapada prema jugo-istoku) na kome je nastao:

1. Ivčević Kosa, Gospić. Mara Hećimović-Seselja. zadruga Ivčević-Hećimović, Seljačke obiteljske zadruge I, Publikacija etnološkog zavoda 3,

Zagreb 1960., str. 13.

2. Brušane, Gospić. Milana Černelić. zadruga Došena, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 134
3. Kosova Buljima, Krivi put, Velebit. Smiljka Fajdetić. zadruga Prpić-Grgajica, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 136.
4. Žegari, Obrovac. Smiljka Fajdetić. zadruga Milić, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 112.
5. Žegari, Obrovac, Smiljka Fajdetić. zadruga Ušljebrke, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 109.
6. Zelingrad, Obrovac. Smiljka Fajdetić. zadruga Oluić, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 108.
7. Kotari i Bukovica. Valtazar Bogišić. Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskog juga, JAZU, Zagreb 1874., str. 58., 60., 63.
8. Bukovica (evrske). Vladimir Ardalić. Bukovica, ZbZNŽO, knj. IV, str. 211., 214., 215., 218., 219. i knj. XI 164., 166.
9. Donji Matići, Trbounje, Drniš. Milan Matić. zadruga Antusa Matića, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 107.
10. Dolina Cetine, osobito sinjska okolica. Valtazar Bogišić. Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskog juga, JAZU, Zagreb 1874., str. 58., 60., 61., 63.
11. a) Pometenik, Vrlika. Franjo Nimac. zadruga Duvnjak-Pilipčević, Seljačke obiteljske zadruge I, Publikacija etnološkog zavoda 3, Zagreb 1960., str. 6. i 7.
b) Japa, Vrlika. Andrija Stojanović. zadruga Duvnjak-Pilipčević, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 20.
c) Japa, Vrlika. Sanja Ivančić. zadruga Duvnjak-Pilipčević, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 172.
12. Kosore, Vrlika. Sanja Ivančić. zadruga Lelas (Bakovića), rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 172.

13. Livanjsko polje. Nikola Pavković. Selo i zadruga, GIZMS 1961., str. 193. i 194.

14. Prisap, Livno. Željko Karaula. zadruga Krolo, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 125.

15. Poljica. Frano Ivanišević. Poljica, Narodni život i običaji, ZbZNŽO knj. IX, str. 229., 230., 293., 294., Zagreb 1904.

16. Makarsko primorje. Valtazar Bogišić. Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskog juga, JAZU, Zagreb, 1874., str. 58., 60., 63., 67.

17. Dolac, kraj Trogira. Andrija Stojanović. zadruga Ante Frlete, rukopis, Arhiv Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta br. 40.

I. NAZIVI ZA DOMAĆICU

Nazivi koje nalazimo u korištenim izvorima vrlo su različiti: od jednostavnog **domaćica** (7, 9, 10, 16), zatim **starješica** (8, 13, 11c i 12), **gazdarica**, **gospodarica** (2, 17), **maja** (8, 11, 12, 13 i 14), **planinka** (1, 3, 4, 5, 6) i posljednji naziv **stopanjica** (15, 11a).

Koristi se i više naziva u jednoj te istoj zajednici ili području kao sinonimi, ali često postoji jedan dominantan naziv koji kazivači češće, spontano koriste. Ponekad ukućani nazivaju domaćicu njenim vlastitim imenom, a jedan od ovih naziva koriste pri predstavljanju domaćice gostu kao oznaku funkcije (11a).

Na krajnjem sjeverozapadu područja koje obuhvaća ova radnja nailazimo na naziv **planinka**. To je područje Like (1, 3) i Obrovca (4, 5, 6) npr.:

“...Gospodarica, “planinka” je...” (1)

“...Gazdarica je u kući zvana “planinka”...” (3)

“...Ljeti bi na Čemernicu išle i žene (“planinke”, kuharice)...” (4)

”...Za spremanje hrane zadužena je domaćica (“planinka”)...” (5) i

“...To je obično domaćinova žena (“planinka”)...” (6)

Ovdje, gdje je zabilježen naziv planinka, on je ujedno jedini “specifični” naziv za domaćicu kuće.

Jedina zadruga koja ne koristi naziv planinka, a sa područja Like, je zajednica Došena iz Gospića (2). Tu je upotrebljen samo naziv gospodarica, gazdarica.

Gospodarica, **gazdarica** i naročito **domaćica** su neka vrst općih

naziva koji se koriste, manje ili više, u svim područjima.¹ Također rijetke su zadruge koje koriste samo ove, “opće” nazive bez nekog specifičnog naziva.

Uz navedenu ličku zadrugu, naziv gospodarica kao jedini naziv koristi se jedino u zajednici Ante Frlete, Dolac, Marina kraj Trogira (17): “Starješina zadruge je Ante, a Ivka, njegova žena je gospodarica...” Dali se u ovim zadrugama koristi samo ovaj naziv ili je “pravi” zaboravljen pribilježiti, teško je razlučiti na osnovu ovih izvora.

Sličan je problem i sa Bogišićevim zbornikom. Bogišićevi zapisivači isključivo koriste naziv **domaćica**. Međutim, iz komparativnog materijala, sa područja koja se podudaraju s njegovima (Bukovica i dolina Cetine) saznajemo da osim ovog naziva kazivači češće i spontanije koriste nazive maja, starješica, pa i stopanjica. Bogišić je, možda, formulirajući pitanja nehotice sugerirao naziv domaćica koji su kazivači prihvatili u svojim odgovorima (7, 10 i 16).²

Osim u Bogišićevom zborniku, isključivo naziv domaćica se koristi samo još u zadruzi Antusa Matića, selo Trbounje, zaselak Donji Matići kraj Drniša (9):...”Dnevne poslove obavljala je domaćica.” Svi ostali izvori koriste i druge nazive koji su specifični i koje kazivači upotrebljavaju spontano u svojim odgovorima. Jedan od takvih naziva, planinka, smo već spomenuli kao karakteristični za područje Like i tri zadruge iz Obrovca (4, 5, 6). Ostali su nam nazivi maja, starješica i stopanjica.

Brojčano je, uz planinku, najzastupljeniji naziv **maja**.³ Nalazimo ga u Ardalićevoj monografiji Bukovice (8), u sva tri opisa zadruge Duvnjak-Pilipčević (11a, 11b, 11c), u zadruzi Lelas (Bakovića) (12), te u oba izvora iz zapadne Bosne: Pavkovićevom zapisu iz Livanjskog polja (13) i u zajednici Krolo (14).

“Vamilija ili korta svaka mora da ima svoju gospodaricu, amo rečeno: starješicu ili maju...” - kaže Ardalić u svom tekstu (str, 211., knj. IV). Prvi opis zadruge Duvnjak-Pilipčević (11a), kaže da su domaćicu majom zvali samo čobani koji su starješini ljeti pomagali čuvati stoku.⁴ Međutim, ostala dva izvora (11b i 11c) nas uvjeravaju da je maja sasvim uobičajen naziv kako u toj zadruzi, tako i u cijelom Vrličkom kraju kome pripada i zajednica Lelas

¹ Naziv domaćica (kao najneutralniji pojam) koristit ćemo u daljnjem tekstu bez obzira da li govorimo o izvorima koji koriste neke druge nazive.

² Za Makarsko primorje nemamo komparativnog materijala.

³ Naravno, ako ne računamo ono što smo nazvali “općim” nazivima koje možemo manje ili više naći u svim izvorima, naziv maja je (uz planinku) brojčano najzastupljeniji u izvorima koje koristimo. Te opće nazive, ako u izvoru nalazimo specifičan naziv, nismo unijeli u tabelu.

⁴ U to vrijeme starješina i njegova žena živjeli su u planinskoj korti koja se bavila stočarstvom.

(Bakovića), (12).

“Analogno starješini, kod svih etničkih grupa, u svim zadrugama postoji i “maja”, a negdje se ona zove i “starešica” (Srbi ikavci i Muslimani)...”- kaže Pavković u svom tekstu. Budući da spominje samo tri etničke grupe (Srbe, Muslimane i Hrvate) trebalo bi mu povjerovati da naziv maja koriste samo Hrvati ili da ovaj naziv koriste sva etničke grupe, a Srbi ikavci i Muslimani uz maju imaju naziv starješica.⁵ Zajednica Krolo (14), također zapadno-bosanska zadruga, je jedina koja isključivo koristi naziv maja.

Već smo kod Pavkovića vidjeli da se uz naziv maja javlja i naziv **starješica**. Bez obzira što on to vezuje uz pojedine etničke grupe, to je vrlo dobra primjedba. Analizom drugih izvora (osim gore spomenute zajednice Krolo), za koje smo rekli da koriste naziv maja, doći ćemo do istog zaključka: svugdje gdje se pojavljuje naziv maja, pojavljuje se i starješica (8, 11c, 12, 13). Naziv maja je u većini izvora (11c, 12 i 13) dominantniji od starješice, odnosno, starješica i maja u tekstovima su uglavnom korišteni kao sinonimi. No, pažljivijim iščitavanje Ardalićeva (8) teksta ustanovit ćemo da maja i starješica uopće nisu sinonimi. Ova dva naziva ne “pokrivaju” istu ulogu (u Bukovici) iako se te dvije funkcije, dakle i nazivi mogu sresti u istoj osobi. Za ovu tvrdnju zapravo nemamo čvrstih argumenata, ali ne možemo zanemariti svega dvije rečenice iz Ardalićeve monografije “Bukovica” koje čine osnovu gore navedene tvrdnje:

“*Gospodarica*. Ko je starješina, toga bude starješica i žena, jer maje, koje spremaju, bivaju po redu, a starješica uvijek traje, do svoje smrti kao i starješina.” (str. 164., knj. XI) i

“Maja je da sprema, a starješica krov lomi i meće i ostali jegak sav razređuje pri spremanju.”... (isto, str. 166.)

Ove dvije rečenice su prve indikacije da je maja naziv koji se koristi za ženu koja obavlja svakodnevne kućne poslove, a starješica, analogno starješini, posjeduje određenu moć odnosno pravo upravljanja zadrugom ili bar jednim njenim dijelom. Starješica bi, u tom slučaju, bila, u nekom smislu, na višem hijerarhijskom mjestu od domaćice (maje).

U zadrugama koje uvijek imaju jednu te istu domaćicu i starješicu, odnosno gdje su se te dvije funkcije srele u istoj osobi, dominantniji je naziv maja. Ali, tamo gdje domaćica nije stalna, gdje se žene smjenjuju u ovoj ulozi (Bukovica), ono malo moći koje posjeduje žena unutar patrijarhalne zajednice trebalo bi doći do izražaja u funkciji starješice. Naravno, i za ovu tvrdnju trebalo bi potražiti potvrde na samom terenu.

⁵ Ovo je jedini izvor kod kojeg etnička pripadnost uvjetuje različitosti raznih aspekata ove teme.

Jedini naziv koji je još preostao je “**stopanjica**”. Nalazimo ga u prvom opisu zadruge Duvnjak-Pilipčević (11a): “Ukućani su je zvali imenom, a predstavljali su je drugima kao stopanjicu.” Drugi izvor koji također bilježi ovaj termin je Ivaniševićeva monografija “Poljica” (15): “Svaka kuća ima svoju stopanjicu. (...) Zove se stopanjica, domaćica ili gospodarica” (str. 230).

Ova dva izvora sasvim različito tretiraju naziv stopanjica. U Poljicima autor domaćicu najčešće zove stopanjicom, dok taj naziv zadruga Duvnjak-Pilipčević koristi samo onda kada je formalna domaćica zajednice živjela u planinskoj “korti” koja se isključivo bavila stočarstvom. U drugim opisima ove iste zadruge (11b i 11c) se koristi naziv maja tako da bi se naziv stopanjica mogao ovdje opravdati njenim specifičnim zaduženjem u podjeli poslova unutar zadruge. Ova tvrdnja, također, podliježe daljnjem preispitivanju na terenu.

Navedeni nazivi su nam već ukazali na posebnost žene koja ga nosi odnosno na njenu specifičnu funkciju u organizaciji života unutar zajednice. Njen pravi status u obitelji otkrit ćemo kroz slijedeća poglavlja koja se bave načinom njena odabiranja, njenim zaduženjima, te udjelom drugih članova zajednice u domaćicinim poslovima i nje u njihovim, te vrlo zanimljivim odnosima dužnosti tj. autoriteta domaćica - domaćin.

II. ODABIRANJE DOMAĆICE

Iščitavanjem izvora možemo izdvojiti tri osnovna načela po kojima žena postaje domaćicom:

1. ovisno o njenim psihofizičkim sposobnostima
2. domaćicom postaje žena ovisno o njenom obiteljskom statusu:
 - a) domaćinova žena
 - b) žena koja nije domaćinova supruga
 - c) najstarija žena (zajednice)
 - d) žena sa novorođenčecom ili malim djetetom
 - e) žena bez djece
3. žene se smjenjuju u dužnosti domaćice po nekom utvrđenom rasporedu i unutar određenog perioda.⁶

⁶ Neke od ovih kategorija su izvedenice načela odabiranja, što ćemo objasniti u daljnjem tekstu.

Sposobnost žene kao kriterij

Sudeći po ovim izvorima, sposobnost žene nije nikad bila presudna pri odabiranju domaćice kuće. Često se može pročitati i čuti na terenu od kazivača da domaćinski poslovi nisu bili ni posebno teški, ni posebno odgovorni kao poslovi oko stoke i polja za koje su bili zaduženi ostali ukućani.

Stoga, ova kategorija gotova da bi mogla biti i izostavljena. Nigdje se na ističe kao osnovno načelo, pa ipak ne možemo zanemariti dva izvora, bolje rečeno dvije rečenice u kojima tek naziremo zametak ovog načela, nikad do kraja razvijenog:

“U nikin kućan, di je više ogranaka, gospodar je od jedne korte (grane), a gospodarica od druge, za da se čini bolja pravica i čeljad da je zadovoljnija, a na neka mista uz gospodara i njegova žena gospodaricon je. More biti gospodaricon udovica i divojka, kada se nađu umitne i dobre, a u kući nije pametnije muške glave. *Kad čeljad oće da jedna ženska bude gospodarica, gledaju da je čista u spremi, valadna i pravična.*” (Ivanišević, str. 294.)

Drugi izvor, gdje naslućujemo ovo načelo, je tekst Nikole Pavkovića o selu i zadrugi u Livanjskom Polju (13): “Maja (starješica) je najčešće žena starješine, a može biti i koja druga. *Kod Hrvata ona ne mora da bude najstarija, već ona koja ume najbolje da kuva i održava čistoću,* a može biti i ona koja ima malo dete pa mora biti stalno kod kuće. (...) Kod Muslimana maja je zdrava, mlada žena bez dece.” Vidimo da Pavković pored kriterija sposobnosti, navodi kategorije koje omogućava osnovno načelo obiteljskog statusa: domaćinova žena, najstarija žena i žena s malim djetetom. On u stvari navodi mnoštvo kombinacija koje nalazi od zadruge do zadruge, ali nikad na otkriva osnovno načelo tako da ga je teško definirati. Pa ipak, dok novi podaci sa terena ne donesu nove rezultate, pročitajmo Pavkovićeve riječi doslovno i zaključimo: Hrvatsko stanovništvo Livanjskog polja, kao *djelomično* i stanovnici Poljica, biraju svoju domaćicu po kvaliteti ličnosti pojedine žene.

Obiteljskim statusom do domaćice

Kao što smo vidjeli u uvodu poglavlja i status koji zauzima žena u svojoj zajednici može je inauguirati u domaćicu kuće. Također smo vidjeli da postoje četiri oblika obiteljskog statusa u izvorima koje koristimo:

- a) domaćinova žena
- b) žena koja nije domaćinova supruga
- c) najstarija žena
- d) žena s novorođenčetom ili malim djetetom

e) žena bez djece

Najučestalija tvrdnja je da domaćicom postaje **domaćinova žena**. Međutim, većina izvora je ušla u ovu kategoriju stoga što su to zapisi pojedinih zadruga. Takva vrsta izvora bilježi onakvo stanje kakvo je zatečeno u trenutku prikupljanja podataka, a ne generalna načela funkcioniranja zadruga. Tako se u većini zajednica, koje navode da je domaćica domaćinova žena, u trenutku opisa domaćicom zatekla domaćinova žena (1, 2, 3, 6).

Druga vrsta izvora koja također tvrdi da je domaćica domaćinova žena su odgovori na pitanja o pojedinim pojavama u zadruzi. Takva vrst izvora je Bogišićev zbornik. Po svojoj koncepciji on bi trebao biti iscrpnijih i jasnijih odgovora. Bogišić, naime, traži osnovno načelo odabiranja domaćice kroz tri pitanja postavljena kazivačima:

- Biva li domaćicom domaćinova žena ili može biti i koja druga, i što je običnije?
- Ima li koja razlika među izabiranje domaćice i izabiranjem domaćina? i
- Može li domaćicom biti djevojka ili udovica, ili treba da je udata žena?

To su taktički razrađena pitanja da bi se dobilo pravo načelo odabiranja, odgovori su djelomično šablonizirani ovisno o vještini kazivačeva, odnosno, zapisivačeva iskaza. Na primjer, odgovori na prvo pitanje su slijedeći:

“Obično domaćicom biva žena starješine iz uzroka, što starješina upravljajući poslima najlakše ženi svojoj može zapovijediti i svaku njoj kazati i dogovoriti se. Ipak kadkad i umrlog starješine žena ostane domaćicom, i to biva ili radi poštovanja ili radi njene dobre uprave, ili pak kada je novi starješina neoženjen.” (Ko. Buk., 7)

U dolini Cetine (10) zabilježeno je da domaćicom naročito biva domaćinova žena, a u Makarskom primorju (16) da domaćicom gotovo svagda biva žena domaćinova.

Na drugo pitanje je dobio odgovore da ili zadrugari ne pridaju važnosti izabiranju domaćice toliko kao domaćinom izboru (7) ili da nema razlike između biranja domaćice i domaćina (10 i 16), odnosno da žena automatski postaje domaćicom nakon što je njen muž postao domaćinom. Ta tvrdnja bi automatski podrazumijevala da svaka promjena u vezi domaćina znači i promjenu domaćice. Međutim, to nije točno. Ovo nam potvrđuju odgovori na treće pitanje može li domaćicom biti djevojka ili udovica, ili treba da je udata žena? Iz odgovora saznajemo da udovica može biti domaćicom (7, 10, 16) ako je njen muž bio domaćin, a djevojka samo u slučaju kad u kući nema udate žene. U posebnim okolnostima, djevojka i domaćica mogu biti i domaćicom kuće ako u njoj nema odrasle muške glave.

Svakako, ono što saznajemo od Bogišića je da domaćicom obično, naročito i gotovo svagda biva domaćinova žena, a u posebnim okolnostima

mogu domaćicom biti i neke druge žene (udovica, odnosno majka cijele obitelji). Naoko bezazlenim priložima, koje koriste kazivači u svojim odgovorima, oni se zapravo ograđuju od izričite tvrdnje da je domaćica domaćinova žena. To nam je i potvrda da ona nije isključivo njegova žena, odnosno, da kategorija “domaćinova žena” nije kriterij, nego posljedica kriterija odabira koji u tekstovima nije izrečen.

Sam kriterij bio bi nam jasniji da je Bogišić više posvetio pažnje onome što su kazivači samo nagovijestili: tko je domaćica kuće ako je domaćin neoženjen, da li se njegovom ženidbom mijenja i domaćica, ili što se događa kada umre domaćin ili domaćica?! Ovako nam preostaje osloniti se na čitanje između redova i vlastitu intuiciju ili, za znanstveni pristup još važnije, na usporedni materijal, naravno ako postoji.

Tako dolazimo do posljednje vrste izvora u kojoj nalazimo tvrdnju da domaćicom postaje domaćinova žena. To je Ardalićeva monografija “Bukovica” (8) gdje stoji: “ko je stariješina, toga bude starješica i žena, jer maje koje spremaju, bivaju po redu, a starješica uvijek traje, do svoje smrti kao i starješina. (...) Da starješica trevi umrijeti, a starješina da se odmah oženi, - čim je u kuću dovedu, po starješini i nju zovu starješica. Taki starješina kad ostane udovac, lako sebi ženu nađe; jagme se se poći za nj, jer je dobila ime starješica, kojoj je svakoj dobro, ključni vise niza nju od svega, pa zato vele: nije svakom ka popovoj materi.” (Ardalić, knj. XI, str. 164.)

Ovaj tekst sasvim je jasan. U Bukovici je starješica uvijek starješinova žena. Ali ovdje starješica nije domaćica, maja. Dok u većini izvor jedna te ista žena, domaćica, obavlja svakodnevne kućne poslove kao i organiziranje rada jednog dijela zajednice, u Bukovici prava i dužnosti maje i starješice potpuno se razmimoilaze: majom je žena koja obavlja domaćinske poslove, a starješica je žena koja, zajedno sa starješinom, upravlja zajednicom ili bar jednim njenim dijelom. Starješica je, da ponovimo, uvijek samo starješinova žena, a žene se u ulozi domaćice, maje smijenjuju svaki tjedan. Zato se za Bukovicu ne može tvrditi da je domaćica domaćinova žena kako to tvrdi većina izvora kod kojih su se funkcija domaćice i funkcija gazdarice, gospodarice, starješice susrele u istoj osobi. Ali, zato se samo za Bukovicu možemo sasvim pouzdano tvrditi da je starješica uvijek starješinova žena, dok je kod sviju drugih izvora to nepouzdana tvrdnja. Za njihovu potvrdu trebalo bi tražiti nove odgovore na terenu.

Jedini zahtjev da **domaćicom ne bude domaćinova supruga** nalazimo u Poljicima (15) gdje je zabilježeno da ako obitelj ima više oganaka (korti), traži se da gospodar bude od jedne korte, a gospodarica od druge.

Treći oblik kriterija kojim žena po svom obiteljskom statusu postaje domaćicom jest taj da je to **najstarija žena zajednice**, odnosno da najduže boravi u njoj. Ovaj vrlo jasan kriterij nalazimo kod tri konkretne zadruga:

Krolo (14), Duvnjak-Pilipčević (11) i Lelas, Baković (12) te ga možemo prihvatiti kao generalno načelo izabiranja domaćice Vrličkog kraja. Možda najjasniji primjer predstavlja zapis ispitivača zajednice Krolo (14):

“Maja je žena kućnog starješine. Ako je kućni starješina umro i naslijedio ga najstariji muški član, a žena bivšeg kućnog starješine je još živa, ona i dalje ostaje majom. Tek poslije njene smrti naslijedit će je žena novog gazde koja je do tada bila njena pomagačica. Ako umre žena novog kućnog starješine, nju nasljeđuje druga za njom najstarija žena u zajednici, pa ako se kućni gazda oženi po drugi put postojeća maja se ne mijenja. Takav je redoslijed bio u ovoj zajednici.”

Nešto slično, ne tako koncizno jer se proteže kroz više opisa, nalazimo u zadruzi Duvnjak-Pilipčević (11). Tu je do 1942. godine bio starješina Pilip, a njegova žena majom. Iako u prvom izvoru (11a) piše da ona nije imala posebnu ulogu u zadruzi, očito je da je figurirala, analogno Pilipu, kao “prva” među ravnopravnim ženama.⁷ S obzirom da je njihova zajednica egzistirala kroz zajedničko privređivanje, a ne i zajedničkim življenjem, ta domaćica živeći u planinskoj “korti” nije ni imala šanse iskazati svoj povlašteni položaj, odnosno biti domaćica čitavoj zajednici. Ova se brojna zadruga, zapravo, sastojala od više samostalnih obitelji i svaka je bila prisiljena, živeći udaljeno jedna od druge, imati vlastitu domaćicu: “Žene podstarješina tj. pojedinih korti nemaju baš običajenu određenu službu. Starije i nemoćnije čuvaju djecu i priređuju, mlađe rade poljske poslove i brinu za djecu, a djevojke nose vodu, peru, vezu itd.” (11a)

Takvo stanje se zadržalo do rata kada se zajednica, zahvaljujući ratnim zbivanjima i mijenjanjem socio-ekonomskih odnosa, polako raspada. Pilip gine 1942. godine, starješinstvo preuzima slijedeći najstariji brat Jure koji će okupiti ostatke obitelji u Japi, poljskoj korti. On umire 1949. godine. Starješinstvo prelazi na slijedeću generaciju, na Jurina najstarijeg sina Petra koji će to ostati do samog kraja opstanka zadruge. Izgleda da je za sve to vrijeme od 1942. god. do raspada zadruge 1957. god. majom bila Jurina žena, Petrova majka: “Još je jedino pod zadnje dane zadrugu držala na okupu maja (Jurina žena Marta, sedamdesetogodišnja starica, još i danas živa), pa je ona zapravo i bila pravi starješina, koga su ukućani bar donekle slušali...” (11b). Ne zaboravimo da se Petar oženio iste godine kada je postao starješina, ali njegova žena nije preuzela dužnost maje od njegove majke Marte.

Druga zadruga iz Vrličkog kraja, Lelas, Bakovića (12) potvrđuje nam isto to. Ante, najstariji sin oženio se u dobi od sedamnaest godina i kao

⁷ Ovdje, zbog specifičnog načina življenja, starješinova žena je imala simboličnu ulogu starješice, a nikako domaćice čitave zadruge, odnosno bila je domaćica svojoj korti.

najstariji muškarac zadruga bio glava kuće, a njegova majka domaćicom, gospodaricom do svoje smrti kada majom postaje Antina žena Marija. Ona to ostaje do raspada zadruge.

Načelo seniorata, prikriveno načinom izražavanja autora, možda bismo mogli detektirati daljnjim ispitivanjem na terenu i u Pavkovićevom tekstu o Livanjskom polju (13). Iako smo doslovnim čitanjem njegova teksta zaključili da hrvatsko stanovništvo Livanjskog kraja bira svoju domaćicu po njenim sposobnostima, samo Pavkovićevo dvoumljenje između pojedinih kategorija i tvrdnja da “ona na mora da bude i najstarija” su dovoljna indikacija za ponovna “arheološka” istraživanja na terenu.⁸

Naravno, moramo izuzeti muslimansko stanovništvo ovog kraja, jer Pavković bez ikakvih ograda tvrdi da ono za maju ima mladu **ženu bez djece** (13). To je, ujedno, jedini primjer takvog zahtjeva u izvorima koje obuhvaća ova radnja.

Domaćicom može biti i **žena s malim djetetom ili novorođenčecom**. U zapisu o zadrugi Antusa Matića (9) doslovno piše: “Ulogu domaćice dobila je žena s novorođenčecom ili malim djetetom”. Ovo je, također, jedina ilustracija ovog načela izabiranja, ali ni ovdje ne možemo tvrditi da je to načelo izabiranja domaćice, jer nemamo analognih podataka. Zajednica Antusa Matića je drniška zadruga. Najbliže područje za koje imamo podatke je Vrlička krajina gdje imamo načelo seniorata, a s druge strane Obrovac i Bukovica gdje se, kako ćemo vidjeti, žene smjenjuju u ulozi domaćice. Tako ova zadruga svojim prohtjevima u izboru domaćice znatno odstupa od svoje najbliže okoline. Ipak, moramo prihvatiti činjenicu da je u trenutku zapisa u ovoj zadrugi domaćica bila žena s djetetom.

Smjenjivanje žena u ulozi domaćice

Ovo je posljednji način postavljanja domaćice zastupljen u izvorima koji su korišteni. Područje na kome se javlja vrlo je jasno ocrtano. Osim jedne zadruge s Jadrana, nalazimo ga u tri izvora iz zaleđa Zadra, u Bukovici i Obrovcu.

U monografiji “Bukovica” (8) smo već vidjeli da je starješica uvijek domaćinova žena, a da se domaćice smjenjuju svaki tjedan: “Ko je starješina, tog bude starješica i žena, jer maje, koje spremaju, bivaju po redu, a starješica traje do svoje smrti kao i domaćin” (Ardalić, knj. XI, str. 164.) (...) “U velikoj vamiliji, đe ima puno žena, na šetemanu spremaju.” (isto, str. 211).

U Obrovcu, također, gotovo da je to pravilo: “Žene su se na službi

⁸ Kao prilog tome može nam poslužiti i susjedna zajednica Krolo (14), gdje se tako jasno iščitava načelo seniorata.

domaćice, smjenjivale svaki tjedan”, (4) i ponešto nejasan tekst: “Imala je (govori o domaćici, op. a.) i koju mlađu pomagačicu. Na toj su se dužnosti žene smjenjivale u određenim vremenskim razmacima,...” (5) Premda smo, po načinu izražavanja, mogli zaključiti da se i pomagačice smjenjuju u svojem redu, za vjerovati je da se domaćica mijenja periodično. Jedina iznimka koja potvrđuje pravilo načina izabiranja domaćice u obrovačkom kraju je zadruga Milić (6) gdje se tvrdi da je to obično bila domaćinova žena.

Rekli smo da osim u ovom sjeverno-dalmatinskom zaleđu, smjenjivanje domaćice nalazimo i u jednom jadranskom izvoru: “Baba se na nevjestama svakodnevno izmjenjuje pri kuhanju. Koji će dan neka od žena preuzeti dužnost kuharice - tada je ona gospodarica - određuje se dogovorom”. (17)

Iz svega navedenog vidimo da su načini odabiranja domaćice vrlo različiti. Lika, Dalmatinska zagora i zapadna Bosna imaju za domaćicu domaćinovu ženu, odnosno najstariju ženu zadruga. On tu funkcionira i kao gazdarica, starješica. Drugi krajevi, kao Bukovica i Obrovac te zajednica Ante Frlete (Marina kraj Trogira), nemaju stalnu domaćicu, nego se žene u toj ulozi mijenjaju u periodima. Monografija “Bukovica” nam je dala naslutiti da u tim slučajevima zajednica ima jednu ženu, ne domaćicu, koja obavlja funkciju starješice. To je u Bukovici uvijek domaćinova žena i tu funkciju obavlja do svoje smrti kao i domaćin.⁹

Pojedini izvori spominju i neke druge načine odabiranja domaćice, ali se oni svode na svega po jedan ili dva primjera: žena s malim djetetom, žena bez djece, sposobnost žene kao kriterij, odnosno zahtjev da domaćicom ne bude domaćinova supruga.

III. POSLOVI DOMAĆICE

Iako nazivi i način izabiranja domaćice dopunjuju našu sliku o domaćici, njenu pravu ulogu u seljačkoj obiteljskoj zadruzi možemo otkriti tek kroz njen doprinos djelovanju i održavanju takve zajednice.

Koji dio cjelokupnih zadružnih poslova pripada njoj, koliki je udio drugih žena zajednice u njenom radu i nje u njihovim poslovima, te vrlo zanimljiv odnos autoriteta domaćica-domaćin, okosnica su ovog poglavlja.

Međutim, zbog toga što etnografski zapis nije puki anketni list, izvori

⁹ Za obrovačke zadruge (4, 5) i zadrugu Ante Frlete (17), gdje također imamo smjenu žena u ulozi domaćice, ne možemo to tako eksplicitno tvrditi, jer nemamo dovoljno informacija. Ali, u zadruzi Ante Frlete postoji indikacija da je žena koju oni nazivaju gazdaricom, ili još češće “babom” (starješinova žena), imala baš tu istu funkciju koju ima starješica u Bukovici.

koji su obrađeni često imaju škrte, nerazrađene podatke o poslovima domaćice, a još manje informacija o njenom obiteljskom autoritetu.

Ponajčešće je tome razlog što autore nije isključivo zanimala ova tema, nego mnoštvo drugih etnoloških pojava. Drugi razlog je i način izražavanja kazivača, odnosno, u pojedinim slučajevima, zapisivača. Naime, često se svi poslovi domaćice zaokruže na jedan jedini izraz kao npr. “drži kuću u redu”. Na prvi pogled nam je jasno što se iza toga izraza krije, ali zapravo samo možemo naslutiti, a ne izričito i tvrditi; to da domaćica “drži kuću u redu” može značiti da sama obavlja poslove, ili ih samo nadgleda, odnosno kontrolira da li su ih drugi obavili. Pa ipak, što činjenicama, što pretpostavkama, osnovnu konturu njenih zaduženja možemo odrediti. Prvo što upada u oči je to da domaćica sve svoje poslove obavlja u okviru najužeg kućnog kruga. Pošteđena je svih težih gospodarskih radova, ne ide na njivu, ne bavi se stokom.

Naravno, koje su granice njenih zaduženja, koliki je opseg njenih poslova, ovisi o broju za rad sposobnih žena u zajednici. Tako će u vrlo brojnoj obitelji domaćica moći osigurati dovoljan broj pomoćnica koje će joj olakšati rad. U manjim zadrugama će njena zaduženja biti proširena i, ovisno o prilici, ona će npr., zanemarivši svoje kućne obaveze, izaći na njivu, ravnopravno radeći sa ostalim članovima obitelji.

Ali, načelno, ipak svi njeni poslovi ostaju vezani za “kućno ognjište”. Njen osnovni zadatak je **priprema obroka** za ukućane. Kuhanje hrane i “ukuhavanje” kruha je u izvorima najčešće spominjana obaveza domaćice. Vrlo su rijetki izvori koji taj zadatak ne pripisuju njoj.¹⁰

“Ukuhavanje” kruha se češće “zaboravi” spomenuti, valjda stoga što njegovo pripremanje smatraju dijelom cjelokupnog “pripremanja jestiva”. Jedan od izvora koji ovaj zadatak pripisuje nekoj drugoj ženi je Pavkovićevo “Livanjsko polje” (13) gdje su domaćinske dužnosti raspodijeljene na po dvije žene (zbog izuzetno velike zadruge): “...dve su žene vavik žito činile za mlin, dve su samo vodu nosile, dve samo “kruv kuvale, dve vavik varile čorbu, manistru, puru i uopšte ručak spremale...” U takvoj raspodjeli poslova izgleda da bi maja, odnosno starješica, i ovdje figurirala samo kao gazdarica kuće, analogno starješini. Drugi izvor gdje se kaže da je jedna od žena nedjeljno pekla kruh (“samune”), je također iz zapadne Bosne. To je zajednica Krolo (14). U zadrugi Ante Frlete (17) je to bio posao “babe”, gazdarica kuće, gazdine žene.

Pavkovićevo tekst je također jedini koji, zbog gore navedene raspodjele poslova na po dvije žene, i kuhanje hrane pripisuje nekoj drugoj ženi. Svi

¹⁰ To su obično izvori koji su vrlo škrtri bilo kakvim informacijama: 4, 5, 6, 7, 9, 10, 16, pa donakle i 17.

drugi izvori, ili gotovo svi, tvrde da je to domaćicin posao.¹¹

Vezana usko uz pripremanje hrane, dakle i domaćicu, je jedna prirodna pojava. Nekad davno predmet kulturnih obožavanja, danas simbol porodice, društva i ključno mjesto za razvoj ljudskog društva - vatra. Iako se rijetko direktno spominje obaveza domaćice da upali vatru na ognjištu (1, 8 i 9), nema sumnje da je to njen posao, jer se često kao pomoćni posao spominje osiguravanje dovoljno drva domaćici za potpalu. Te pomoćne kućne poslove obavljaju najčešće, po ovim izvorima, slučajno odabrane žene (3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 1, 15, 16), jer se ne specificira žena za određeni posao (osim kod Pavkovića): "...a uvečer su kod kuće sve žene pomagale svekrvi.." (3) "Uglavnom su im pomagale kćeri i svekrve..." (4), ili opširnije iz monografija: "Kad ih više, tije žena, u vamiliji ima, lašne je za koliko puno maiti, jer jedna donaša vodu, druga drva, treća i četvrta itd. u svačem kad more, pruža ruku mai." (8; Ardalić, knj. IV, str. 218).

U Poljicima (15) je zabilježeno da : "Ako ne ima cure u kući ili najmenicu, red je njoj oprat sude od kužine, poč na vodu, pomest kuću i dvor, ubrat trave za živinu, usić drva za oganj. Stopanjica, koja ima ćer odraslu nađe u njoj izmine u nikin manjin poslin ili u jetrvi, ako su dva brata oženjena, štogod i u staroj svekrvi, koja pripazi sitnu dicu. (Ivanišević, str. 230). "Imala je i koju mlađu pomagačicu", kažu u zadrugi Ušljebrke (5). U vrličkim zadrugama (11c i 12) je također pomagačica bila ona žena koja trenutno nije imala nikakvo drugo zaduženje.

Iz tekstova se da naslutiti da su pomagačice obično mlađe žene ili djevojke još nedorasle za gospodarske poslove, a prilično izrasle za uvođenje u "ženski" svijet poslova.¹² Nakon što je pripremila obrok, domaćica će ga i **poslužiti** i, ako je potrebno, **razdijeliti** po broju ukućana (2, 3, 8, 11, 12). Rijetko ovu dužnost dijele domaćica i domaćin: "...majka je posluživala...(...) Kad je bila oskudacija, otac ili majka bi dijelili kruh ili meso; a inače uzima svak sebi." (3)

Također je izuzetak obrovačka zajednica Olujić (6) gdje se kaže da su se žene koje poslužuju za stolom smjenjivale po nekom redu koji je određivao domaćin.¹³

Sve ostale zajednice, ako spominju ovu dužnost, pripisuju je domaćici

¹¹ Jedini izvor koji uopće nema razradu domaćicinih dužnosti jest zadruga Milić (4). Doslovno tekst glasi: "Žene su se na službi domaćice smjenjivale svaki tjedan. Uglavnom su im pomagale kćeri i jetrve, a brašno i ostalu živež davao bi domaćin."

¹² Izvori 1, 2, 6, 9, 10, 17 ne spominju organizaciju pomoćnih kućnih poslova ili su nedovoljno jasni.

¹³ Ne zaboravimo da je zadruga Olujić (6) jedina obrovačka zadruga koja tvrdi da je domaćica domaćinova žena, dok se kod ostalih žene periodično smjenjuju u ulozi domaćice.

tj. starješici (2, 3, 8, 9, 11, 12). Svi oni tvrde da je mater posluživala, dijelila meso i kruh, i rezala onoliko koliko je ona odredila da se može potrošiti (2), ili da je planinka posluživala (3 i 5, odnosno 9). Jedan od kazivača zadruge Duvnjak-Pilipčević (11c) je ispričao kako je posljednja maja ove zadruge rezala slaninu, te da je ona imala pravo ne ostaviti sa strane obrok nekome tko se nije zatekao na objedu.¹⁴

Rekli smo da će domaćica posljednja, u teškim trenucima nužde, napustiti svoj krug obaveza i pridružiti se ukućanima u gospodarskim poslovima zajednice.

Međutim, prilikom velikih sezonskih poslova, kada domaćin obično skuplja mobu i kada je potrebno što prije obaviti posao, da se ne bi gubilo vrijeme u dolasku i povratku s objeda, **pripremljena hrana će se odnijeti u polje**. Izvori koji spominju ovaj način posluživanja hrane, dijele ovu dužnost između domaćice i slučajno odabrane žene. Većina ih pripisuje domaćici (2, 8, 11, 12, 14, 15, 17); “Na užinu se dolazilo kući s polja, a znalo se jelo ponekad nositi i na polje. Nosila je gazdarica ili je jetrva dolazila iz polja po hranu.” (2); “Ako treba, ona (domaćica, op. a.) tog dana nosi ručak u polje,” (11c i 12) Ardalić u svojoj monografiji isto tvrdi da, ako je starješina okupio mobu, maja gotovu “pulu” nosi u polje, gdje se radi (8). Iz zapisa iz Makarskog primorja (16) nije jasno da li domaćica samo određuje tko će nositi hranu u polje ili to sama obavi.

U monografiji “Poljica” (15) postoji i fotografija stopanjice koja nosi ručak u polje. Vidjeli smo da, gore prva navedena, zajednica Došena (2) spominje jetrvu koja se vrati kući iz polja da bi obrok, koji je domaćica pripremila, poslužila težacima na polju. Zadruga Ivčević-Hećimović (1) također šalje neku mlađu ženu da obavi ovaj posao.

Jedna od često spominjanih obaveza u ovim izvorima je i **prerada mlijeka**. Nju domaćica obavlja kod kuće ili, kako to naglašavaju neki tekstovi, u sezoni ljetnih sezonskih ispaša u planini.

Podatke o preradi mlijeka na planini nalazimo u tri izvora. Najeksplicitniji je Pavkovićev tekst (13): “Ona (maja, op. a.) preko leta ide u planinu gde se brine o mleku i mrsu.” Ali, Pavković napominje da u tom slučaju kod kuće ostaje sa ostalim ukućanima “žena starešine sa svekrvom” što nas navodi na pomisao da ova maja-planinka, nije isto što i naša maja-domaćica. Drugi tekst zapravo ne spominje što domaćica radi na planini, ali za vjerovati je da je to upravo prerada mlijeka: “Ljeti se išlo u Liku, po pet mjeseci, a vodila ih je planinka”. (5) Zanimljiva je i primjedba da bi u tim ljetnim mjesecima planinkinu ulogu, ulogu kuhara, mogao preuzeti i muškarac. Posljednji izvor koji spominje preradu mlijeka na planini, razlikuje

¹⁴ Izvori koji nemaju podatak o ovom poslu su: 1, 4, 5, 7, 10, 13, 14, 15, 16, 17.

se od ostala dva po tome što domaćica nije odlazila na planinu, nego je tamo trajno boravila (tamo je bila jedna od korti Duvnjak-Pilipčević, 11a). U tekstu stoji da je ona znala dobro siriti i presti i da joj je to bio posao za čitav život. Saznanje o tome da li se i slijedeća domaćica ove zadruge, kada se starješinstvo seli u poljsku kortu, bavila preradom mlijeka na planini, omela su nam ratna zbivanja. U drugom opisu ove zadruge iz 1961. godine (11b), ne spominje se ova vrsta poslova. U tom razdoblju je maja sedamdesetogodišnja starica.

U svim ostalim izvorima, ako se spominje prerada mlijeka, obavlja se ona kod kuće (1, 2, 8, 112, 14 i 17). U zadruzi Krolo (14) govori se općenito o preradi mlijeka. U opisu zajednice Ivčević-Hećimović (1) navodi se kuhanje mlijeka, “varenike”, i skupljanje “base”. Selo u kojem žive Lelasi, Bakovići (12) nikad nije imalo tradiciju sirenja, ali je domaćica u ovoj zadruzi prerađivala mlijeko u maslo i “kiselinu”. Podatke o sirenju mlijeka kod kuće nalazimo u tri izvora; u monografiji “Bukovica” autor kaže: “Najprvo je njezino staranje, da ostavi sirište od blaga, kad kolju o Božić, da unaprijed može siriti (...) Po Uskrsu svaka maja zaparava sudove i kabliće od varenike, u što će musti: čisti mlječar, đe će metati sir i vareniku...” (Ardalić, knj. IV, str. 214). U preostala dva izvora koja spominju sirenja mlijeka, vidimo da u jednoj to obavlja, također, domaćica (2), a u zadruzi Ante Frlete (17) “ko trefi”¹⁵.

Izgleda da u zaduženja domaćice ulazi i **briga za ishranu životinja** koje borave u kući. Ovaj posao joj pripisuju izvori 2, 8, 9, 15 i 16. Naravno, opet su najiscrpnije monografije. Ivanišević je u svom tekstu (15) zabilježio “brigu stopanjice za prasad, kokoši i krave, da budu napitane i napojena” (str. 230), a kod Ardalića je naglašeno da ona uvijek sama “krmke rani i mete im”, tj. pripravlja hranu (8, knj. IV, str. 215). U zajednicama Antusa Matića (9) i Došena (2) tek je naznačeno da domaćica muze, odnosno hrani krave, a u vrličkim zadrugama (11 i 12) kaže se da će tu vrstu poslova domaćica obaviti ako je potrebno, odnosno, ako su drugi članovi obitelji tj. žene, zauzeti drugim poslovima.

Ostali izvori ne dotiču se ove vrste posla (3, 4, 5, 6, 7, 9, 10), tako da ne možemo izričito tvrditi da je to isključivo njen posao. Vjerojatno je razlog tome što je u većini zadruga za to zadužena neka druga osoba.

U zadruzi Ivčević-Hećimović (1) kaže se da domaćica vodi brigu i za mnoga toga, što je vezano za sezonske radove. Tako već rano **u proljeće priprema sve što je potrebno za oranje i sijanje** (“zgrnjače” i “konjozobice” za konja, bisage za sijanje žita, vreće za žito i krumpir). Žitno će sjeme oprati vapnenom vodom i osušiti na suncu. Zanimljiv je i podatak iz

¹⁵ Izvori koji ne spominju preradu mlijeka su slijedeći: 3, 4, 5, 6, 7, (9), 10, 15, 16.

Bukovice (8) koji bilježi majino izbjegavanje nekih gospodarskih poslova. Naime, žene su tamo dužne, čega ni maja nije pošteđena, odnijeti “đubar” na njivu. Maja da bi izbjegla ovaj posao, kako kaže Ardalić, pretvara se da je bolesna (knj. IV, str. 213).

Jedan od poslova, koji u prvi mah izgleda minoran, od izvora do izvora, dobiva sve značajnije mjesto u hijerarhiji poslova domaćice. To je **kupljenje jaja sa gnijezda**. Iako je u većini izvora, to samo jedan u nizu poslova (2, 3, 8, 9, 11, 12, 13), monografija “Bukovica” će nam razjasniti njegovo pravo značenje. Ardalić objašnjava da to nije samo njena dužnost, već i njeno izuzetno pravo. Dakle, ovdje se nalazimo na razmeđi njenih dužnosti i autoriteta, odnosno njenog povlaštenog položaja unutar zajednice: “Starješica jaja s gnijezda smije kupiti od kutnijeh kokošiju, a drugi niko, njaskoli muškoj ruci ne da se ona dohvatiti, da je nesretluk. (...) Ona kad ide na ispovijed, popu nosi jaja duzinu (12) (tj. dvanaest komada, op. a.), a druge žene na leđima breme drva oli česove kukurike, nek se zovu drva, i tu eto ima ona kao veličane. Davno su rekli, dase stariji i među krmcije poznaju.” (Ardalić, knj. XI, str. 166).¹⁶ U istom tekstu, ovaj put govoreći o majinim zaduženjima, kaže se da na Uskrs poslije svega jela, maja treba razdijeliti jaja ukućanima. Najviše dobiva starješina, pa muškarci, žene, i najmanji broj djeca (isto, str. 214, sv. IV). Jedan kazivač iz bivše zajednice Duvnjak-Pilipčević (11c), na direktan upit tko kupi jaja i brine o kokošima, odgovorio je da to obavlja maja, ako nisu članovi zajednice u svađi. U tom slučaju svaka žena brine o svojim kokošima. U Livanjskom polju (13), kao i u prethodnoj zajednici (11c), te u zajednici Lelas, Bakovića (12), kaže se da domaćica ima i pravo raspolaganja prihodima ostvarenim prodajom jaja ili sličnih proizvoda (npr. sira). Kako saznajemo iz istraživanja u Vrlici i okolici (11c i 12), ona će tu zaradu upotrijebiti za nabavku sitnih potrepština za cijelu obitelj, odnosno kuću (npr. petrolej za rasvjetu), a ne za osobnu korist.

Ovime se završava obim poslova koji pripadaju domaćici, te ulazimo u sferu njenog autoriteta. Dosad smo vidjeli da je sve što ona svakodnevno radi, na ovaj ili onaj način, vezano uz prehranu svih članova obitelji, a u pojedinim slučajevima i domaćih životinja. Ona priprema jelo, “kuha” kruh, prerađuje mlijeko, kupi jaja, opskrbljuje pastire namirnicama (1 i 11c), nosi hranu u polje pri sezonskim poslovima. Također smo rekli da ona ne

¹⁶ Već od samog početka naglašavamo razliku starješica - maja u Bukovici, koju smo uočili kroz nekoliko Ardalićevih opservacija (vidi 1. poglavlje, str. 7.). On u dva poglavlja piše o gospodarici. U prvom isključivo koristi naziv starješica (knj. XI, str. 164), a u drugom maja (str. 211), međutim, kad govori o svakodnevnim poslovima maje, često brka ova dvije funkcije: “Tako ona dok god je maja i odazivlje se starješica, redom posle svoje odkrčne i jedžak, koji je volja.” (knj. IV, str. 219).

sudjeluje u “zajedničkim” gospodarskim poslovima zajednice u kojima sudjeluju ostale žene. Međutim, postoje gospodarski, uglavnom sezonski poslovi koje obavljaju samo žene. To su **poslovi prerade sirovina životinjskog i biljnog podrijetla za daljnju obradu kojim se dobivaju namirnice ili materijal tekstilnog rukotvorstva**. U tim poslovima domaćica ima veliki udio, ne samo svojom radnom snagom, već i svojim organizacijskim sposobnostima. U zadruzi Ivčević-Hećimović (1) kazivač kaže da “krajem ljeta i početkom jeseni planinka sa ženama i ženskom poslugom radi poslove u vezi živeži: tuku, prebiru i spremaju grah, tuku ječam i djetelinu, prže proso i ječam i melju ih žrvnjem. Spremaju turšiju, brekinje i oskoruš te krumpire probiru za sjeme spremaju ga trap. Nakon što obave te poslove, vrše obradu konoplje i lana da bi se dobio materijal za odjeću”. Iako se, iz ovog teksta, čini da domaćica aktivno sudjeluje u ovoj vrsti poslova, njen zadatak je, prvenstveno, da **organizira i nadgleda rad drugih žena** koje ga obavljaju. Potvrda o toma nam može biti i prešućivanje drugih izvora o sudjelovanju domaćice u njima, ali i njihova vrlo jasna i otvorena tvrdnja da je domaćica osoba koja organizira “kućne”, “ženske” poslove (1, 2, 3, 7, 8, 11, 12, 13). Čak i u izvorima koji otvoreno ne govore o njenom autoritetu u odnosu na druge žene, da se između redova pročitati njen povlaštenu položaj u zajednici (4, 5, 6, 9, 10, 14, 15, 16). Obično izvori koriste izraz “starati se” za odgovornost koju ona snosi za ovu vrstu poslova: “Po Spasovu ista (maja, op. a.) stara se strižeće nožice naoštriti narene starješinu, da blago striže. Je li vuna ostrižena, zove ženske da vunu peru, što bez sebe ne da. (...) ...onda daje drugom odma’ presti (što prije izmjeri: tako i kad prima opredenu, vagne na kantar, da nije prelja prekrnadila). Maja naredi kako valja presti: debelo, oli tanko, zašto koje bude slišiti. Kad je već vuna opredena, maja ide tražiti tkaljicu, pa bila i u drugom selu, i ona se s tom pogađa.” (8, Ardalić, knj. IV, str. 215). Maja je, također, ta koja određuje kad treba mljeti brašno, kad klati svinje, kad “prati pranje”, kad “ići u drva”. “Njezin je posa’ (...) da u kući budu torbe i vriće okrpjene, uža opletene, muškićin bičve opletene, roba ušivena, okrpjena i oprana, mutapi i porave za somar na konju da su u redu. a za kućnu čeljad biljci, pokrivači na posteljan svakomu na mistu.” (Ivanišević, str. 230).

Tu je njen autoritet neoboriv. To pokazuju i ostali izvori koji nisu tako iscrpni kao monografije i koji njenu moć nad ženskim dijelom zajednice i njihovim poslovima, svode na to da ona “ženskima zapovjeda” (10) ili “naređuje rad među ženskinjama” (16). Ali, iako je organizator rada svih žena i, zapravo, **organizator funkcioniranja kuće**, dakle jednog velikog dijela funkcioniranja zajednice uopće, ona nema pravo samostalnog odlučivanja, nego je za svaku sitnicu i postupak odgovorna domaćinu. Njezina moć, kako

to primjećuje i Dunja Rihtman-Auguštin,¹⁷ oslanja se na njegovu i iz nje djelomično crpi svoj autoritet. Ponegdje u izvorima nalazimo i otvorenu tvrdnju da je poslove određivao i utvrđivao gazda, kako muškarcima tako i ženama (2), ali većina izvora “kamufliira” njenu podređenost gospodaru tvrdnjama da mu je pomagala u različitim poslovima (1), ili da je domaćica u tijesnom odnosu sa domaćinom (10). Čak i tamo gdje se otvoreno govori o njenom autoritetu nad ženskim dijelom obitelji, tvrdi se da ona to radi po nalogu starješine (10) ili, kako se to lijepo kaže u Makarskom primorju (16), “po volji starješine opravla unutarnje poslove kuće”. Gotovo da i nema izvora iz čijih redova se ne “osjeća” jak autoritet starješine kuće nad svim članovima obitelji.

Njena podređenost u odnosu na domaćina “osjeća se” i u domeni “kućnih” zaduženja, gdje bi ona, po logici podjele poslova, trebala biti apsolutni vladar. Naime, iako po prirodi svojih zaduženja domaćica mora biti svakodnevno u kontaktu sa namirnicama i imati uvid u količine koje se troše ili ih treba nabaviti, ona nema, u svim izvorima, jednako pravo raspolaganja i nabavljanja. Međutim, moramo razlučiti **raspolaganje već postojećim zalihama od nabavke novih namirnica**.

Podaci kojima raspolažemo nagovještavaju da domaćica više raspolaže postojećim zalihama, nego što ima pravo nabavljati nove količine, što je češće u domeni starješinovitih zaduženja. U zadruzi Krolo (14) je zabilježeno: “Kad bi u kući nestalo nešto od namirnica, ona (maja, op. a.) bi to rekla kućnom starješini, a on bi bio to dužan donijeti. Hranu je čuvala “pod ključem u čiljeru.” Mnogi drugi izvori to potvrđuju svojim tvrdnjama da je domaćica, odnosno starješica, “imala ključeve od poda (tavana) i od kiljera, gdje je bila sva hrana... (1, 6, 8, 10, 13, 14). Naravno, ne kažu to svi izvori istim rječnikom, tako da za pojedine izvore ne možemo sa sigurnošću ni tvrditi: “...te je kupovala i prodavala”, kaže se u zadruzi Oluić (6). Također je nejasno što Bogišić podrazumijeva pod tim da “je red da joj je sva u ruci isto kao i domaćinu” (10), a Pavković tvrdi da ona raspolaže svom “ranom, mrsom i zairom” (13). Ardalić (8) je najjasniji: “Taki starješina kad ostane udovac, lako sebi nađe ženu; jagme se poći za nj, jer je dobila ime starješica, kojoj svako dobro, ključ i vise niza nju od svega, pa zato vele: nije svakom ka popovoj materi”. (knj. XI, str. 164).

Međutim nema domaćica u svim zadrugama pravo raspolaganja namirnicama. U nekima je i to zaduženje domaćinovo (4, 11, 12, 15). Drugi opis zadruge Duvnjak-Pilipčević (11b), bilježi da je unatoč jakog autoriteta posljednje maje zadruge, ključeve od žita ipak držao njen sin Petar, koji ga je dnevno izdavao majci po broju “glava”. Slično se tvrdi i za susjednu

¹⁷ Dunja Rihtman-Auguštin, navedeno djelo, str. 170.

zajednicu Lelas, Bakovića (12) gdje su svi aspekti življenja bili podređeni snažnom autoritetu starješine zadruge.

Domaćinovo raspolaganje namirnicama nalazimo i u monografiji "Poljica" (15) gdje piše: "On daje žito za mlin, meso i začine, kunpire, kupus i ostalo stopanjici, koja sprema." (Ivanišević, str. 230). U zadruzi Milić (4) je zabilježeno da "brašno i ostalu živež daje domaćin".¹⁸

Iz pregleda informacija o nabavci hrane možemo uočiti dva sasvim različita stanovišta; jedno po kome isključivo domaćin izvršava ovu dužnost, i drugo po kome je to posao domaćice kuće. Iako mnogi izvori nemaju podataka (1, 4, 5, 7, 9, 10, 13, 16 i 17) kojima bismo mogli argumentirati tvrdnju, ipak na osnovu informacija koje posjedujemo, možemo utvrditi i dosta jasnu zemljopisnu granicu između ova dva stanovišta. U sjevernom dijelu područja koje obuhvaća ova radnja, nabavka namirnica je redovitije prepuštena domaćici (starješici). Najjasnije se to vidi iz Ardalićeva teksta (8) gdje se kaže da je starješicina dužnost kupovanje u dućanima. Ona, naime, zna obilaziti trgovce i pogađati se, odnosno cjenkati se, dok to, kako smatraju u Bukovici, ne priliči starješini. Zato će on kupiti pod nepovoljnim uvjetima (Ardalić, knj. IV, str. 217 i 218). U zajednici Došena (2) tvrde da je domaćica nabavljala sve što je trebalo za kuću, a kod Oluića (6) je "kupovala i prodavala". Zapis iz zajednice Prpić-Grgajica (3) ponešto je nejasan jer kaže: "Gospodar je određivao koliko će se trošiti i u koje svrhe. Novac je bio kod njega, a ukoliko je bio odsutan njegova žena čuva novac." Ovdje bi se ipak dalo utvrditi da domaćin ima glavnu ulogu pri kupovanju. Tako nam Bukovica ostaje najčvršći argument tvrdnje da žena, odnosno starješica ima pravo nabavke potrepština zadruge.

Južniji dio, koji bi obuhvaćao Dalmatinsku zagoru, zapadnu Bosnu i Poljica, ima potpuno drugačiji stav prema ovom problemu. Tu je žena sasvim potisnuta u privatni život zajednice, pa sve svoje zahtjeve, odnosno potrebe za koje je potreban javni istup, zadovoljava preko domaćina. To smo već ilustrirali podacima iz zajednice Krolo (14), a sličnu situaciju nalazimo i u zajednicama Duvnjak-Pilipčević (11c), Lelas, Bakovića (12) i u monografiji "Poljica" (15), gdje je autor zabilježio da se za kupovinu, prodaju, promjenu zemlje, dogovaraju stariji muškarci, a da se žene ne "pačaju" (Ivanišević, str. 293).

Jedini podatak koji odstupa od pravila ovog područja, nalazimo, naravno, opet kod Pavkovića (13) koji doduše ne tvrdi da starješica kupuje za zajednicu, ali tvrdi da kod Srba ikavaca ona ima pravo sudjelovanja u važnim dogovorima zajednice, u kojima, osim nje, sudjeluju samo muškarci, dok ostale žene na to nemaju pravo. To je vrlo neobična tvrdnja, jer iz svega

¹⁸ Raspolaganje hranom ne spominju ovi izvori: 2, 3, 5, 6, 7, 16 i 17.

navedenog u ovim izvorima ne možemo izvesti nikakav sličan zaključak koji bi nas mogao navesti na pomisao da žena, pa zvala se ona i starješicom, ima bilo kakva **prava odlučivanja u zajednici**. Njen autoritet se iskazuje u domeni “ženskih” poslova, u određenoj moći koju posjeduje nad ženama i djecom zajednice. Podređena je svim muškarcima i njihovim odlukama, jednako kao i starješini. Ona nema pravo ni javno komentirati: “Može, ona, ako smije!”, kaže jedan vrlički kazivač slikovito (11c i 12). Kako nema prava unutar zadruga, tako nema ni izvan nje. Sve **javne kontakte s okolnim svijetom** ostvaruju muškarci, odnosno starješina.¹⁹ On će kontaktirati u ime zajednice, s liječnikom, advokatom, gostom, ili nekim neophodnim institucijama (npr. crkvom). Nikad starješica (domaćica). Žena je uvijek u domeni privatnog, a ne javnog (8, 11c i 12, 15). To se toliko “podrazumijeva”, da mnogi izvori ni ne spominju mogućnost ženinog javnog istupa, bilo unutar uže obitelji ili pak u široj društvenoj zajednici. Ostajući u krugu privatnog, obiteljskog, jedina mogućnost utjecaja na tokove života zajednice koja joj preostaje je posredna, preko muškarca, koji će često kao svoje mišljenje iznijeti stav vlastite žene. Koliko će ona, na tako posredan način utjecati na odluke zadruga, stvar je umješnosti svake žene (11c i 12). Tako bi nam Pavkovićeva tvrdnja s početka ove cjeline, kad bi bila točna, bila svijetla točka starješicinog javnog istupa, bar u krugu vlastite obitelji.

Moramo naglasiti da se većina izvora ne dotiče ovog aspekta naše teme. Većina zaključaka do kojih smo došli na prethodnim stranicama, izvedena je na osnovu podataka dobivenih iz izvora rađenog u Vrličkoj krajini (koji se osvrnuo i na ovu problematiku), kombiniranih sa ono malo natuknica o autoritetu domaćice, odnosno domaćina koje posjeduju ostali izvori.

I naravno, žena, domaćica koja po prirodi svog posla ne odlazi dalje od kućnog dvorišta, obavezna je i **pripaziti na one članove obitelji koji se nisu sposobni brinuti za sebe: djecu, stare članove obitelji i bolesne**. To neki izvori izdvajaju kao obavezu (1, 2, 3, 8, 9, 11, 12, 15), a neki ne (6, 7, 10, 13, 14, 16, 17), kao da se to samo po sebi podrazumijeva. Najrjeđi su oni zapisi koji tvrde da je “svaka majka odgajala svoje dijete” (4 i 5), odnosno da “svako brine za svoje stare i bolesne, a starješina za one koji nemaju nikog svog” (5).

¹⁹ Izuzev kontakata sa trgovcima koje smo zabilježili u Bukovici i Obrovcu. Kontakte sa vanjskim svijetom koje mora ostvariti preko nekih običaja nije obuhvatila ova radnja.

ZAKLJUČAK

Na prethodnim stranicama nastojali smo otkriti mjesto i ulogu domaćice unutar seljačke obiteljske zadruge. Okosnica tog istraživanja bili su nazivi za domaćicu, način biranja i poslovi domaćice. Geografski smo se ograničili na nekoliko izvora s područja Like, iz zaleđa Zadra (Kotari i Bukovica), iz Vrlike i doline Cetine, zapadne Bosne (Livno i Livanjsko polje) i Poljica. Imali smo i dva izvora s mora: Makarsko primorje i jednu zadrugu iz Marine kraj Trogira.

Otkrili smo da postoji više naziva za domaćicu. Uz “opće” nazive, kao gospodarica, gazdarica, domaćica, koje nalazimo manje ili više u svim izvorima, naišli smo i na “specifične” nazive, karakteristične za pojedina područja (planinka, maja, starješica, stopanjica). Planinku smo zatekli na krajnjem sjevero-zapadu područja koje je obuhvatila ova radnja (Lika i Obrovac). Interesantno je da Ardalić nije zabilježio u svojoj monografiji “Bukovica” naziv planinka, unatoč tome što i Obrovac pripad Bukovici. On, vrlički izvori (11 i 12) i izvori iz zapadne Bosne, koriste nazive maja i starješica, s tim da u Bukovici ta dva naziva nisu sinonimi, već označavaju dvije različite osobe koje obavljaju sasvim različite funkcije. U drugim izvorima koji koriste i naziv maja i naziv starješica, to su sinonimi i označavaju jednu te istu osobu koja vrši dvije različite funkcije. Na svega dva lokaliteta naišli smo na naziv stopanjica: u Poljicima i zadruzi Duvnjak-Pilipčević.

Svi izvori nemaju isti kriterij izabiranja domaćice. Negdje je kriterij sposobnost žene, negdje njen status unutar zadruge (domaćinova žena, žena koja nije domaćinova supruga, najstarija žena zadruge, žena s djetetom i žena bez djece), a ponegdje zadruge uopće nemaju stalnu domaćicu, ali, kako smo otkrili u Bukovici; zato imaju stalnu starješicu. Domaćica je žena koja je, u podjeli poslova unutar zadruge, oslobođena napornih, gospodarskih poslova kojih ostale žene, unatoč formalnoj podjeli na “muške” i “ženske” poslove, nisu oslobođene. Ona, u načelu, ne obrađuje polje, ne bavi se blagom. Svi njeni poslovi mogu se obaviti unutar kućnog kruga. Njeno osnovno zaduženje je ishrana ukućana i domaćih životinja, briga za stare i bolesne, organizacija rada ženskih članova obitelji, odnosno onoga što nazivamo “ženskim” poslovima. Ako ti poslovi nisu obavljani, ona snosi odgovornost pred domaćinom. Njenom autoritetu podliježu samo ženski članovi obitelji i djeca. U odnosu na muškarce, gotovo da i nema nikakva prava. Podređena im je kao i svaka druga žena u zadruzi. Kako nema pravo javnog istupanja unutar svoje vlastite obitelji, nema ni u okviru šire društvene zajednice. Tako je njen autoritet, u odnosu na domaćinov vrlo simboličan. Domaćin je taj koji, preko starješice, upravlja i “ženskim” dijelom poslova. Stoga se njena moć oslanja

na njegovu i iz nje djelomično crpi svoj autoritet. Međutim, koliko će ona uspjeti realizirati ono malo autoriteta koji joj osigurava njen status u obitelji, svakako ovisi o ličnosti domaćice svake pojedine zadruge ili, kako kaže prof. M. Gavazzi: “U stvarnosti bi se jedva mogla naći dvije obiteljske zadruge koje bi imale potpuno jednaku strukturu, iste vlasničke odnose, isti poredak u radu i življenju...”²⁰

Stoga, ovaj rad ne smijemo shvatiti kao doprinos stvaranju klišea o tradicijskoj obiteljskoj zadruzi Južnih Slavena.

²⁰ Milovan Gavazzi, navedeno djelo, str. 81.

PRILOG

Domaćica - njena prava i dužnosti u seljačkoj obiteljskoj zajednici

(zapis načinjen u proljeće 1987. godine na području Vrlike, oslanjajući se na dvije konkretne zadruge: Duvnjak-Pilipčević i Lelas, Bakovići; zapisivala Sanja Ivančić)

Domaćica, maja, je žena koja je u podjeli poslova unutar zadruge oslobođena najtežih fizičkih poslova. Ona najčešće sve svoje poslove obavlja unutar kuće ili, bolje rečeno, oko ognjišta. Oslobođena je svih gospodarskih poslova; ne ide na njivu, ne bavi se blagom. Sve to umjesto nje obavljaju ostali članovi zadruge, žene ili muškarci.

Kazivači izričito tvrde da je to najstarija žena zadruge. Često, u velikim obiteljskim zadrugama, to je žena koja više nije sposobna za gospodarske poslove, a dovoljno je zdrava i snažna da obavlja tu vrstu poslova koji zahtijevaju najmanje napora. Kad više nije sposobna za bilo kakav rad ili kad umre, posao domaćice preuzima slijedeća najstarija žena. Tako, ovisno o generacijskoj strukturi zajednice, domaćicom može biti majka sinova koji tvore zadrugu, a njen najstariji sin (ako je otac mrtav), domaćinom.

Međutim, domaćicom najčešće biva žena najstarijeg sina, domaćina. Ako ovaj nije oženjen, domaćica je žena mlađeg brata. Ona ne mora biti najstarija po godištu rođenja; na pitanje da li se smjenjuje domaćica ako se npr. mlađi brat oženi starijom ženom od postojeće domaćice, dobiva se niječan odgovor, jer: "Ona je prvo došla u zajednicu." Naravno, ovakva situacija je samo pretpostavka jer nitko nije potvrdio tvrdnju nekim konkretnim primjerom.

Njen osnovni zadatak je da boravi u kući, da bude uz nekakvu djecu, bilo da su joj to unuci, djeca ili sinovci, da ih nahrani, spremi na spavanje, ako su im roditelji zauzeti dnevnim poslovima do kasno u noć. Ona i kuha za čitavu obitelj, a kad su veliki gospodarski radovi, sprema objed i za radnike koji im pomažu u tim poslovima. U maloj obiteljskoj zadrugi kakva je bila Lelas, Bakovići, u kojoj je gospodarica bila sposobna za gospodarske radove, ona je u takvim situacijama zanemarivala svoje kućne poslove i zajedno s ostalima ravnopravno obavljala sezonske poslove. Ona će i zamijeniti jetrvu, ako ova na neko vrijeme ne može obavljati svoje obaveze. Ako je uzrok nesposobnost, npr. porod, zamijenit će je na šest tjedana, kada ova ponovo preuzima svoj dio obaveza. U većini zadruga domaćica je posljednja koja će se prihvatiti zamjena, jer postoje mlađe žene koje to mogu obaviti. Tako domaćicin osnovni posao ostaje da sprema objed, čuva djecu i brine o starima

i bolesnima. Kuhanje hrane, kako to kažu kazivači, i nije bio složen posao i uglavnom se svodio na kuhanje pure i kaše ili ukuhavanje kruha. Ako se ne jede iz zajedničke zdjele, domaćica je ta koja će razdijeliti, npr. komad mesa po broju ukućana. Sve ostalo obavljaju, ako stignu, druge mlade žene: pribaviti drva, otići po vodu, odnijeti hranu na njivu, oprati suđe, robu. Ali, ako su one zauzete važnijim poslovima koji su važniji za ekonomski opstanak zajednice, domaćica će obaviti i te poslove: “Odmah se vidi koja je maja uredna, a koja ne.” Dakle, ona snosi odgovornost za stanje kućnog ognjišta. Stoga njen autoritet i ostaje u okvirima “ženskih” poslova. Ima pravo prigovoriti mlađim, ako nisu obavile svoj dio posla, ili će im zapovjediti da nešto obave.

Isto tako će odgovarati domaćinu ako taj “ženski” dio poslova ne funkcionira. U odnosu na muškarce nema, kao ni ostale žene, nikakvih prava odlučivanja o zajedničkoj imovini, niti ima pravo zastupanja zadruge u njenim kontaktima s vanjskim svijetom. O tome da li će se nešto prodati ili kupiti odlučuju isključivo muškarci, odnosno starješina. Preko njega će i nabaviti i namirnice koje su joj potrebne za kuću. Ona nema pravo niti javnog komentiranja odluka koje su donijeli muškarci. “Može ona ako smije”, kažu kazivači. Međutim, koliko će ona, kao i svaka druga žena, posredno, preko svog muža utjecati na gospodarske tokove zajednice, stvar je njene umješnosti. Postoje i izuzeci kada domaćica nože biti i domaćinom čitave zadruge. To su vrlo rijetki trenuci kriza, kada zajednica ostaje bez muškarca doraslog ulozi domaćina. Ipak, žena i u normalnim situacijama ima pravo raspolaganja nad prizvodima svoje sitne “prćije” (kokošiju, jaja), čime bi ostvarila sitnu zaradu kojom bi obično nabavljala sitne potrepštine za čitavu zadrugu.

Tabela I. - Nazivi za domaćicu

Tabela II. - Kriteriji odabiranja domaćice

Tabela III.

Tabela IV.

Tabela V.

Tabela VI.

LITERATURA

- Gavazzi, Milovan: Sudbina obiteljskih zadruga jugoistočne Evrope, *Vrela i sudbine narodnih tradicija. Kroz prostore, vremena i ljude. Etnološke studije i prilozi iz inozemnih izdanja*, Liber, Zagreb, 1978, str. 80-83
- Rihtman-Auguštin, Dunja: *Struktura tradicijskog mišljenja*, Školska knjiga, Zagreb, 1984

HOUSEWIFE - HER RIGHTS AND DUTIES IN A PEASANT JOINT FAMILY

(Summary)

The paper has been written with the intention to reveal the place and role of a housewife in a peasant joint family. The research covered in the first place versions of names for housewives, their jobs and the ways of choosing them. It is geographically limited to several sources from Lika, the hinterland of Zadar (Kotari, Bukovica), Vrlika, the Cetina valley, western Bosnia (Livno, Livanjsko polje) and Poljica. Besides, two sources from the coastal region have been included in the research: the Makarska littoral and Marina near Trogir.